

ТМГ. XXXVII	Бр. 1	Стр. 11-31	Ниш	јануар - март	2013.
-------------	-------	------------	-----	---------------	-------

UDK 316.422.6 : 338.124.4

Прегледни рад

Примљено: 26.11.2012.

Ревидрана верзија: 09.12.2012.

Одобрено за штампу: 21.03.2013.

Владимир Вулетић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за социологију
Београд

СОЦИОЛОШКИ ПОГЛЕД НА СВЕТСКУ ЕКОНОМСКУ КРИЗУ *

Апстракт

У првом делу рада констатује се да социологија није на адекватан начин реаговала на светску економску кризу. У другом делу представљени су погледи критички оријентисаних економиста на узроке кризе. Они су послужили као увод у анализу која је изложена у трећем делу рада. У њему су наведени економски, политички, технолошки и културни услови који су погодвали активностима транснационалне капиталистичке класе да глобални економски систем прилагоди искључиво својим интересима. Актуелна економска криза само је израз социјалне неравнотеже која мора бити превазиђена уколико се жели избећи даље заоштравање кризе и превазилажење ситуације у којој се криза сматра нормалним стањем ствари.

Кључне речи: криза, неолиберализам, транснационална капиталистичка класа, глобализација, друштвена неједнакост

GLOBAL ECONOMIC CRISIS: SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract

In the first part of this paper, it is established that sociology did not react ade-

vvuletic@f.bg.ac.rs

* Текст је део настао у оквиру пројекта "Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери" (бр. 179035), који реализује Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

quately to the global economic crisis. In the second part, views of critically oriented economists on the causes of the crisis are presented. They are used as an introduction to the analysis presented in the third part, which specifies economic, political, technological and cultural conditions that were suitable for transnational capitalist class efforts to adapt the global economic system exclusively to their own interests. Current economic crisis is nothing but an expression of social imbalance that must be overcome if further escalation of the crisis is to be avoided.

Key words: Crisis, Neoliberalism, Transnational Capitalist Class, Globalization, Social Inequality

УВОД

Криза која је осамдесетих година XX века погодила Југославију подстакла је живу дискусију у тадашњој стручној јавности. Посебно су били активни економисти и, што је за нашу тему веома важно – социолози. Допринос социолога разумевању тадашње кризе био је у тој мери значајан¹ да је социологија у делу јавности препозната, помало иронично, као кризологија. Социолози се томе нису противили већ су указивали да је криза родно место социологије, која је настала као одговор на кризу која је пратила транзицију из традиционалног у модерно друштво.

Ако се има у виду оваква предисторија, поставља се питање због чега данас, када се читав свет и Србија суочавају са, можда, најдубљом кризом која је захватила модерни капиталистички свет², нема адекватне реакције, односно рецепције овог процеса у домаћој социологији?³

¹ То наравно не значи да су социолошки радови (Жупанов, 1983; Болчић 1983; Рус, 1989 итд.) коришћени као путоказ за излаз из кризе, већ само да су социолози препознали проблем и покушали да дају свој допринос његовом решавању.

² Небојша Катић, на пример, сматра да је „данашња економска криза вероватно највећа коју је свет видео, како по географском обухвату, тако и по дубини” (Катић, 2009, стр. 55).

³ Прегледом пет последњих годишта три најзначајнија часописа у којима објављују домаћи социолози (Социологија, Теме, Социолошки преглед) може се закључити да не постоји текст из пера социолога који је за предмет имао светску кризу. Штавише, Социологија и Социолошки преглед нису објавили ниједан текст на ову тему, а једино су *Теме*, у темату посвећеном двадесетогодишњици транзиције бивших социјалистичких привреда, донеле неколико текстова из пера економиста који се директно или индиректно баве овом проблематиком (Голубовић, 2009; Божић, 2009). Много отворенији за истраживање ове проблема-

У потрази за одговором на то питање ваљало би кренути у три смера. Први указује на преовлађујуће гледиште да је актуелна криза по свом карактеру економска или још уже – финансијска. Отуда следи да одговор на питање о њеним узроцима и начинима превазилажења могу дати само експерти за област међународних финансија⁴. Да ствар буде тежа, начин на који је у почетку проблем формулисан и представљен од стране економских експерата био је у тој мери неразумљив и неприступачан свима ван њиховог круга да се чинило да је разумевање кризе заиста потребно врхунско економско знање што је додатно дестимулисало приступ других професија овом проблему. У том контексту вреди забележити (само)критичну опаску Пола Кругмана (Paul Krugman):

„Као угледан економиста, способан сам да пишем ствари које нико не може да тумачи ... Али свету је данас потребна информисана акција, а да бисмо до ње дошли идеје морају бити представљене на начин приступачан широком кругу људи којих се тичу, а не само дипломираним економистима” (Кругман, 2010, стр.6).

Дакле, могућност да шира стручна јавност, а у оквиру ње и социолози, дају свој допринос разумевању кризе отворена је тек онога тренутка када се појавио изванредан број економиста спремних да финансијску димензију кризе преведу на језик приступачан широј јавности. Тек тада је постало јасно шта се крије иза егзотичних термина као што су хец фондови, секујтеризација, фјучерси, опције, деривати итд⁵. Тада је, међутим, истовремено постало јасно да за разумевање

тике били су *Нова српска политичка мисао (НСПМ)* и *Српска политичка мисао (СПМ)*. НСПМ је теми *Светска економска криза и Србија* посветила двоброј 3-4 из 2009. године. Интересантно је да су сви аутори чији се радови појављују у овом темату економисти (Ковач, 2009; Радоњић, 2009; Катић, 2009; Душанић, 2009; Цветковић, 2009; Ковачевић 2009; Миљковић, 2009). СПМ је у више бројева доносила радове о овој теми (Митровић, 2009; Грк 2009; Првуловић & Вучковић, 2011; Маринковић, 2011; Грк 2011; Пелевић & Маринковић 2011; Грк 2012), али је и овде, с изузетком Митровићевог текста, лако запазити изразиту доминацију економски фундираних радова.

⁴ Интересантно је подсетити да је криза у која је 80-их година прошлог века захватила Југославију, такође, у почетку представљена као економска. Касније укључивање социолога у расправу о кризи значило је преиспитивање темеља и структуре друштва. Моћници тог времена због тога нису благонаклоно гледали на социологе који су осветљавајући те проблеме угрожавали њихов положај.

⁵ Једна од функција мистификације ове области од стране финансијских стручњака, међу којима је, нажалост, знатан број припадника академске заједнице, била је заштита од погледа заинтересоване јавности. У филму *“Inside job”* режисера Чарлса Фергусона (Charles Ferguson) из 2010. године у делу који се односи на улогу академске јавности у генерисању светске економске кризе види се запањујући степен мешавине беса и ароганице коју су исказали етаблирани професори економије водећих америчких универзитета када су били суочени са је-

актуелне кризе финансијска знања нису довољна, већ је непоходно проблем посматрати шире, дубље и у временској перспективи.

Када је о Србији реч, напор да се на тај начин демистификује актуелна економска криза учинили су критички оријентисани економисти⁶. Но, као што ће се видети, њихова тумачења кризе отварају нова питања, а за одговоре на њих је потребан социолошки угао посматрања.

Тај угао, међутим, мора бити надограђен превазилажењем истраживачког приступа који Улрих Бек (Ulrich Beck) назива „методолошки национализам” (Beck, 1999). Нажалост, у светској, а посебно у домаћој социологији, експлицитно или имплицитно, превладава државоцентрична перспектива. У томе се крије други разлог незаинтересованости социолога за глобалну кризу. Државоцентризам не само да ограничава истраживачки делокруг на националну државу, већ и узроке појава везује искључиво, или бар првенствено, за ендogene чиниоце. Из такве перспективе, глобалну кризу је тешко повезати са оним што се дешава на нивоу националних држава, па изгледа као да је реч о неповезаним процесима. У том смислу, као типичан може се, на пример, навести следећи став: „Економски проблеми Србије нису локалне последице глобалне кризе, већ је проблематичан њен модел раста” (Грк, 2011, стр.111).

Заиста, када се погледају радови домаћих социолога видећемо да, насупрот незаинтересованости за глобалну кризу, постоји значајан број радова који проблематизују кризу српског друштва, али је не доводе у везу са глобалним токовима. У њима превладава становиште да је криза производ унутрашњих слабости које се огледају било у, с једне стране, недоследности праћења транзиционих путоказа, или према другом гледишту, прихватању транзиционог модела развоја (Вулетић, Станојевић & Вукелић, 2010). Посматрано, међутим, из глобалне перспективе открива се, не само проблематичност наведених становишта, већ и нужност истраживања глобалних структурних промена за адекватније разумевање локалних проблема⁷.

Најзад, донекле повезан са претходна два је и трећи смер који треба имати у виду када се објашњава незаинтересованост социолога за глобалну кризу. Наиме, и социолози су постали жртве раширеног схватања да је економија важнија од друштва препуштајући на тај

дноставним питањима која су се дотичала суштинских проблема који су довели до кризе и које је криза изазвала.

⁶ Њихова схватања су забележена у раније поменутом тематском броју НСПМ.

⁷ Закупљени транзицијом из социјализма у капитализам, већина аутора није обратила довољно пажње на чињеницу да се, истовремено, на глобалној равни одвијала транзиција кензијанског у неолиберални модел капитализма.

начин економистима примат у тумачењу актуелних догађаја⁸. Већина економиста, с друге стране, уверена је да тржишно заснована економија на перфектан начин регулише све поремећаје до којих може доћи у њеном функционисању, али и у функционисању друштва⁹. Другим речима, што мање уплитања са стране тим боље за друштво јер ће тржишни механизми решити све актуелне и потенцијалне проблеме, а социологија може (и треба) да се бави темама које не задиру у основе тако пројектованог система.

ПОГЛЕД ЕКОНОМИСТА НА КРИЗУ

Због свега наведеног не чуди да о потреби преиспитивања постојећег модела економских односа нису први проговорили социолози, већ критички оријентисани економисти¹⁰.

У свом тексту посвећеном узроцима светске економске кризе Оскар Ковач указује да доминантна неокласична економска теорија не може да објасни неравнотежу у функционисању светске економије јер полази од погрешних претпоставки. Теза о перфектној конкуренцији¹¹ према којој је тржиште саморегулативни механизам није реална, сматра Ковач. Међународна размена се не одвија према

⁸ Мада данас делује саморазумљиво, такво гледиште је новијег датума. Још средином прошлог века на економију се гледало само као на један од подсистема друштвеног система чија је функција да задовољи материјалне потребе друштва. У међувремену, економски подсистем је успео да се наметне и загосподари осталим подсистемима и друштвом у целини.

⁹ Јагдиш Багвати (Jagdish Bhagwati), на пример, наводи типичан пример који показује на који тржиште решава проблем исцрпљености природних ресурса, што се иначе често наводи као проблем до кога доводи неконтролисано тржишно половање. Наиме, према учењу тржишних фундаменталиста, тржиште реагује на исцрпљеност природних ресурса тако што у ситуацији истрошености (мале понуде) расте њихова цена која их чини неисплативима за експлоатацију и тиме их очувава (Багвати, 2010) Овде би се, наравно, могла ставити примедба да у свету постоји довољан број енормно богатих људи који би могли да плате, на пример, и бунду од последње панде колико год она коштала, тако да је државна интервенција једин начин да се панде заштите.

¹⁰ Ситуација у свету је унеколико другачија. Међу код нас познатијим светским економистима који су истакли потребу преиспитивања постојећих односа су Стиглиц (Stiglitz) (2002), Кругман (2010), Рејнарт (Reinert) (2006). Много пре њих, социолози попут Волерстина (Wallerstein) (2004/1995), Бурдијеа (Bourdieu) (1999), Бека (1999), Аригија (Arrighi) (2011/2004) итд, указали су на проблеме који су на крају довели до настанка велике економске и друштвене кризе.

¹¹ То подразумева хомогеност производа, огроман број актера који не могу појединачно утицати на цене, доступност информација свим тржишним актерима, низак ниво трошкова при уласку предузећа на тржиште итд. Уместо тога, сматра Ковач реалност показује да светску економију данас покрећу фактори потпуно супротни неокласичном моделу као што су монополи, државе итд (Ковач, 2009).

принципима слободног тржишта већ је подложна утицају различитих корпоративних монопола и држава.

Да би се у таквим условима избегле економске неравнотеже, неопходно је успостављање глобалних институција које ће имати регулативну функцију. Проблем је што, како он каже:

„у светској привреди не постоје одговарајуће свима заједничке институције у којима би се, у интресу свих, формулисале политике и заједничке интервентне мере ... уместо тога, институцијама управљају мале групе земаља (које)... предузимају мере не водећи рачуна о ефектима тих мера на остали свет (и) светске кризе ...“ (Ковач, 2009, стр. 9).

То је разлог због кога се финансијска криза која је настала у САД прелила на читав свет. Отуда је логично питање које аутор поставља:

„шта су остали становници света криви што је ... криза погодила све њих? Ништа, они су жртва ‘глобализације’ финансијских тржишта која им је наметнута” (Ковач, 2009, стр. 12).

Управо из тог разлога аутор истиче да проблем који се надвио над поједине земље и регионе не може бити решен на нивоу тих земаља, већ се морају пронаћи глобална решења. За сада су мали изгледи да таква решење буду пронађена јер је, с једне стране, тешко очекивати да би организација која укључује све земље – попут УН могла преузети улогу регулатора финансијских токова и контролора финансијских институција. С друге стране, институције и групе које се формирају за решење ових проблема показују тенденцију да фаворизују интересе најмоћнијих земаља, односно да одлажу, или да се противе доношењу мера које би променили постојеће односе и угрозиле интересе тих земаља.

У таквој ситуацији, сматра Ковач, није могуће успоставити потребну одговорност финансијских институција тако да ће се, након интервенције државе на њиховом санирању, наставити исти трендови који воде у нову кризу.

Оно што је посебно важно истаћи у приступу Оскара Ковача је напор да се превазиђе „методолошки национализам”, односно сагледање проблема и његових решења из глобалне перспективе. Нажалост, тај напор није доследно изведен до краја. Остаци државоцентричног приступа огледају се у имлицитно присутном схватању да су кључни играчи на глобалној економској сцени моћне државе које своје активности спроводе у циљу реализације националних интереса. Поставља се, међутим, питање шта су национални интереси тих земаља? Логично би било да је реч о максимизацији националног благостања. Подаци, међутим, показују да је управо у периоду на који се односи анализа нашег аутора дошло до значајног пада просечних прихода америчких домаћинстава као и до повећања стопе сиромаштва у САД (Catells, 2000, стр. 135–a137).

Да би се разрешио овај проблем, потребно је увести социолошки угао посматрања јер економска знања, чак и када су критички оријентисана, остављају многа питања отвореним. Но, пре него што изложимо социолошки поглед на проблем, презентоваћемо још неколико гледишта економиста која отварају значајна питања али, по нашем мишљењу, не дају адекватне одговоре на њих.

Огњен Радоњић, на пример, даје врло исцрпан приказ механизма који омогућава да како он каже:

„нова класа новчаних рентијера ... у кратком року присвоји енормне приходе и бонусе, док истовремено приходи и плате у реалном сектору падају” (Радоњић, 2009, стр. 49).

По његовом мишљењу тај систем обухвата и интервенционистичку политику државе која охрабрује ризичне потезе шпекуланата тиме што им улива наду да ће, због комплексности финансијског система, сваки пут пребацити ризик њиховог пословања на становништво. У том смислу Радоњић се противи интервенционистичкој политици државе, али се истовремено залаже за стварање регулаторних органа који „морају континуирано да прате развој финансијских тржишта и да мењају законску регулативу” (Радоњић, 2009, стр. 51).

Посебно значајно у тексту овог аутора је скретање пажње на димензију класних разлика између „класе финансијских рентијера” и остатка становништва, односно запослених у реалном сектору. Ово уочавање структурних неједнакости, показаће се, представља један од кључних елемената социолошког приступа о коме ће бити речи. Оно на шта аутор, међутим, не даје одговор су питања како и због чега је створен систем који производи економске кризе и друштвене расцепе. Заправо, Радоњић узрок проблема види у томе што је превладало гледиште Милтона Фридмана (Milton Friedman) према коме за економске кризе искључиву одговорност сноси „погрешно владино управљање, а не нестабилност која је својствена приватној економији” (Радоњић, 2009, стр. 34). Прихваћеност тог гледишта наш аутор налази у упорности Фридмана захваљујући којој је „нашао пут до срца академске јавности, и што је још важније, политичке елите” (Радоњић, 2009, стр. 34).

Овакво објашњење тешко се, нажалост, може озбиљно схватити. Оно је, наиме, спорно бар у мери у којој је тешко прихватити гледишта да је I светски рат последица Принциповог атентата, или да су страхоте II светског рата последица менталне поремећености Адолфа Хитлера (Adolf Hitler). Другим речима, и ова димензија проблема мора бити сагледана из шире социолошке перспективе.

Најближе таквом схватању је објашњење кризе које је понудио Небојша Катић. И по његовом мишљењу главни кривац за избијање кризе је неолиберална идеологија. Њен успон током седамдесетих година XX века омогућили су „ексцеси државе – њено превели-

ко трошење, корупција и повлађивање интересима моћних лобија (били они пословни или синдикални)...“ (Катић, 2009, стр. 60).

Неолиберална економска политика успела је само да обузда инфлацију, али није успела да реши проблем незапослености, већ је мерама као што су флексибилизација тржишта радне снаге само продубила проблем. Уништена је ранија моћ синдиката, што је отворило пут повећању неједнакости јер више нико није мога да спречи стагнацију плата док су истовремено профити расли.

„У таквом моделу расподеле, грађани су морали интензивно да се ослањају на кредите како би у условима, стангнатних реалних примања повећали своју куповну моћ. Дужнички балон је надуван и морао је пући“ (Катић, 2009, стр. 61).

Упркос очигледним манама неолиберализма,¹² као и чињеници да је та идеологија тренутно у дефанзиви због актуелне кризе, он сматра да неолибералне политике и даље доминирају захваљујући томе што иза њих стоји крупни бизнис који обликује интелектуални, медијски и политички простор. Због тога он изводи песимистички закључак да ће у будућности неолиберализам поново превладати.

Необично је, међутим, што упркос оваквом закључку Катић сматра да „способне владе посвећене економском расту“ могу направити „одступање од економских доктрина које су владале последњих деценија“ (Катић, 2009, стр. 62).

Ако је неолиберална доктрина, у овом или оном облику, производ интереса крупног капитала, поставља се питање како држава – која је такође његов заточеник, може изабрати доктрину која би била супротна интересима крупног капитала? По нашем мишљењу, основни проблем предоченог гледишта је што не увиђа у довољној мери повезаност крупног капитала и политичке моћи – о чему сведочи социолошка анализа.

На крају овог прегледа треба поменути још један текст у коме се сугерише проширење оквира анализе укључивањем димензија које нису базично економске по свом карактеру. Јован Душанић, наиме, полази од претпоставке да је актуелна криза системска, а не тек једна у низу конјуктурних криза које су својствене капиталистичкој економији. Њен глобални карактер произилази из ширења процеса глобализације у који су, по његовом мишљењу, остале земље увучене разним механизмима као што су: ширење доларског утицаја; процесом задуживања; стварањем нестабилности у чијем решавању он-

¹² Катић разликује меку и тврду варијанту ове идеологије. Прву представља скуп мера познатих као Вашингтонски консензус, а другу идеје Милтона Фридмана. Но, истовремено, сматра да им је заједничко то што је „тешко наћи идеју која у судару са стварношћу увек губи, и која се упркос томе, непрекидно одржава и изнова појављује у некој новој инкарнацији“ (Катић, 2009, стр.56).

да активно учествују САД; слабљењем националних институција; корумпирањем локалних политичких и академских елита; и наметањем неолибералне економске идеологије.

Мада, као и други поменути економисти, детаљно објашњава механизам надувавања финансијског балона, аутор, ипак, закључује да је ова криза првенствено морална, а не економска. Разлог види у томе што су похлепа и страх од губитка позиција припадника нове буржоазије покретачи тих погубних процеса. „Уместо на морал, веру и савест капитализам се ослања на законе, интерес и профит” (Душанић, 2009, стр. 85).

Без обзира што у образлагању ове тезе у значајној мери искривљено представља Веберову тезу о улози протестантизма на развој капитализма, Душанић, чини се с правом, указује да се корени актуелене глобалне кризе не могу објаснити само економским чиниоцима¹³.

СОЦИОЛОШКИ ПОГЛЕД НА СВЕТСКУ ЕКОНОМСКУ КРИЗУ

Представљајући економске погледе на кризу, указали смо на одређене недоречености, а у појединим радовима и на противречности за које претпостављамо да могу бити превазиђене укључивањем социолошког приступа у анализу.

У већини поменутих радова као основни генератор кризе истиче се неолиберална идеологија. То неминовно упућује на питање како и зашто се неолиберализам¹⁴ наметнуо као преовладајући водич за економску праксу, односно који су предуслови били неопходни да се он наметне као неупитан скуп упутстава за регулисање економских и друштвених односа?

¹³ Мада се концентрише првенствено на кризу у Србији, доводећи је донекле у везу са глобалном кризом, слично гледиште заступа и Млађен Ковачевић истичући потребу за ангажовањем стручњака различитих дисциплина у проналажењу изласка из кризе (Ковачевић, 2010).

¹⁴ Појам неолиберализам схватамо, укратко, као идеолошку доктрину која се на најопштијем плану залаже за слободу појединца да сам одлучује о својим активностима без утицаја спољних ауторитета – првенствено државе. Из тога произилази да се у свом економском делу ова доктрина залаже за потпуну приватизацију својине, либерализацију трговине и дерегулацију свих економских токова. У политичком делу она државу схвата искључиво као гарант за реализацију економских слобода појединаца и компанија. У социјалном делу истиче се одговорност појединца за сопствену позицију у односу на друге појединце. Сам појам друштва за неолиберале нема већи значај јер друштво у најбољем случају схватају као ознаку за скуп појединаца, а у крајњој линији, као што се изразила Маргарет Тачер, друштво не постоји – постоје само појединци и њихове породице.

Пре свега, треба рећи да су кључни моменти који обележавају неолиберални заокрет долазак Маргарет Тачер (Margaret Thatcher) на власт у Великој Британији 1979. године и избор Роналда Регана (Ronald Regan) за председника САД годину дана касније. Но, неолибералне идеје су зачете знатно раније. Сматра се да су сусрети Хајека (Friedrich August Hayek), Фон Мизеса (Ludwig von Mises), Фридмана и других интелектуалаца у швајцарској бањи Мон Пелерин (Mont Pelerin),¹⁵ који су започели 1944. године, представљали клицу из које ће временом израсти неолиберални поглед на свет. Подсећање на ову историјску чињеницу је важно да би се разумело да сама појава неолибералних идеја није значила њихово шире прихватање. Наиме, био је потребан одређени контекст у коме су те идеје могле произвести претпостављено дејство.

Управо због тога, социолошка анализа мора почети од трагања за предусловима који су омогућили да те идеје постану утицајне. Не треба, наиме, заборавити да је након Другог светског рата кензијанизам представљао доминантно учење у складу с којим је управљана не само унутрашња, већ и међународна економија. Кензијанско учење је као циљеве економске политике поставило економски раст, пуну запосленост и благостање већине грађана. Гарант за остварење тих циљева била је држава која је, у случају да дође до њиховог неиспуњавања, била обавезна да интервенише. Простор за несметано деловање државе обезбеђен је својеврсним „класним миром”, односно компромисом радника и капиталиста који је подразумевао релативно висока примања и социјалну сигурност за раднике, али и релативно мирно окружење, ослобођено радничких штрајкова, за репродукцију таквог система.

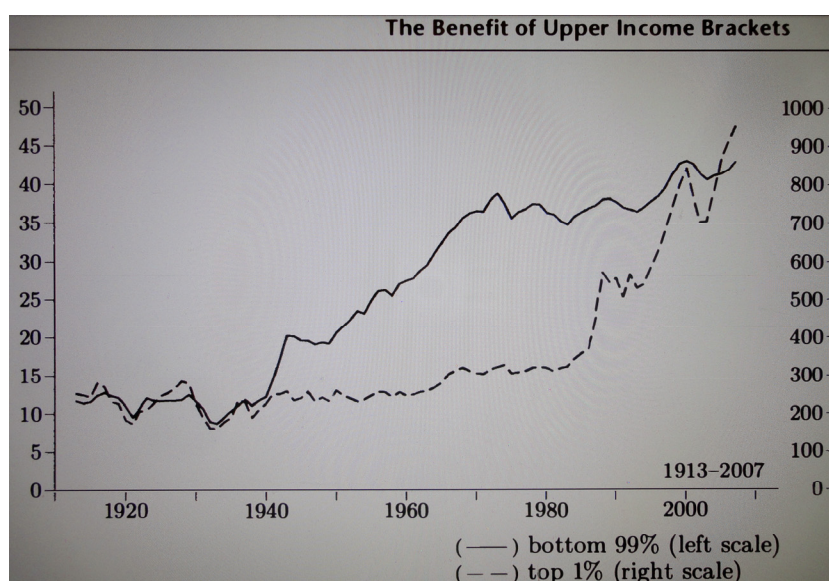
Поставља се питање због чега је ова, из данашње перспективе посматрано, идилична слика разбијена. У најкраћем, могуће је упутити на дејство неколико разноврсних чиниоца.

Када је о економским чиниоцима реч готово сви аутори који се баве овом проблематиком упућују на појаву дуготрајне стагфлације, односно необичне комбинације пада производње и раста инфлације која је обележила седамдесете године XX века у већини развијених земаља, пре свега у САД и западној Европи (Arrighi, 2011; Castells, 1998; Харви (Harvey), 2012). Међутим, поред тога важно је приметити да су седамдесте истовремено биле период у коме је дошло до значајног пада профитних стопа, што се одразило у релативном „осиромашењу” највишег друштвеног слоја. Тако су, на пример, реални приходи један одсто најбогатијих америчких домаћинстава, почев од почетка Другог светског рата, расли спорије него

¹⁵ По имену те бање група је добила назив Мон Пелерин.

приходи остатка становништва. Тај „јаз” доживео је кулминацију седамдесетих година (слика 1). Думенил и Леви (Gerard Dumenil and Dominique Levy), због тога неолиберализам посматрају као нову фазу у развоју капитализма која се појавила као одговор на структурну кризу из седамдесетих година¹⁶.

„Он (неолиберализам) изражава стратегију капиталистичке класе удружену са вишим слојем менаџера, посебно финансијских менаџера, с циљем да ојачају своју хегемонију и да је прошире глобално“ (Dumenil & Levy, 2011, стр.1).

Извор: Dumenil and Levy, *Neoliberalism in Crisis*, стр. 47

Слика 1. кретање прихода мањине и већине америчког становништва током XX века

Figure 1: Real income of two income fractiles – U.S. householders in 20th century

¹⁶ На питање услед чега је капитализам запао у кризу седамдесетих година постоје различити одговори. Најкомплетније објашњење нуди Волерстин, који сматра да су економски опоравак западне Европе и Јапана довели до огромног пораста светске производње и конкуренције, што је водило паду профитабилности кључних индустријских сектора и последично до пада у светској економији, што је изазвало пораст незапослености и инфлацију (Волерстин, 2004).

Међутим, економска криза која се, како је поменуто, манифестовала кроз стагфлацију погодила је у значајној мери становништво, а посебно младе људе. У потрази за изласком из кризе један од могућих одговора, како наводи Харви, био је продубљење државне контроле и регулисање економије кроз примену кропоративних стратегија. Ту алтернативу су заговарале социјалистичке и комунистичке партије у Европи. То је, другим речима, значило да је криза претила да прерасте у талас незадовољства који би, према његовим речима, водио:

„у правцу појаве социјалистичке алтернативе... Комунистичке и социјалистичке партије су пуштале корење, па чак и преузимале власт ... У томе је лежала јасна политичка претња економским елитама и владајућим класама и то свуда...” (Харви, 2012, стр. 30).

Нема сумње да су управо наведени економски и политички разлози мотивисали горњи слој друштва да потражи пут којим би осигурао своју позицију. Но, да би нови модел организације привреде и друштва дао очекиване резултате, био је неопходан и технолошки искорак¹⁷. Заиста, интересантно је да су се, упркос релативно дугој предисторији базичних истраживања, главни пробоји у информативној сфери догодили управо седамдесетих година¹⁸. Но, као што примећује Кастелс:

„технолошка револуција ...није случајно настала и проширила се у историјском раздобљу глобалне реконструкције капитализма, којој је била кључни алат” (Castells, 2000, стр. 48).

Најзад, мада није директно утицала на развој неолиберализма, духовна клима тог доба, посебно међу младим људима, омогућила је да се неолиберализам без већих отпора инкорпорира у свакодневни живот и начин размишљања. Реч је, наиме, о томе да је крајем ше-

¹⁷ Финансизација привреде, односно доминација финансијског капитала као начин његове оплодне позната је из ранијих криза. Овога пута она је у знатној мери олакшана развојем технологије. Значај технологије је био тим већи јер је финансизација морала бити остварена на глобалном нивоу.

¹⁸ Микропроцесор, кључна направа у ширењу микрорачунарства, измишљен је 1971. године и почео се ширити средином 70-их година. Микрорачунар је створен 1975. године, а први успешан комерцијални производ 1977, отрпилике у време када је Мајкрософт почео производити оперативне системе за микрорачунаре. Ксерокс Алто, матрица многих софтверских технологија за кућне рачунаре, развијен је 1973. Први индустријски електронски прекидач појавио се 1969, а дигитални прекидач развијен је 70-их... И на крају, али не мање важно, америчка агенција за напредне истраживачке пројекте министарства одбране САД поставила је нову, револуционарну електронску комуникациону мрежу 1974. ... без претеривања можемо рећи да је револуција информатичке технологије као револуција рођена 1970-их. (Castells, 2000, стр. 80).

здесетих и почетком седамдесетих година прошлог века млади људи били снажно оријентисани против бирократског духа оличеног у држави и хијерархијском устројству тадашњих корпорација. Ричард Сенет (Richard Sennett) с носталгијом говори о надањима његове генерације која је веровала да би круте институције могле бити замењене заједницама поверења и солидарности. Но, парадоксално, закључује он:

„То се свакако није догодило. Рашчлањивање великих институција рашчланило је и живот многих људи: места у којима раде подсећају на железничке станице а не на насеља, а услед захтева на послу породични живот изгубио је свој правац. Рашчланивањем институција није настало више заједница” (Сенет, 2007, стр. 8).

Другим речима, неолиберализам се наметнуо заводљивошћу својих парола о слободи и достојанству. Међутим, појединац је добио само слободу избора у супермаркету, а корпорације су – кроз процес флексибилизације рада, ослобођене сваког обзира према појединцу. Појединац је тако постао слободан да се стара сам о себи.

На основу до сада реченог произилази је да су културна клима, технолошке иновације, економска криза и политичка превирања тог доба створили контекст у коме је владајућа класа могла да доведе у питање тековине државе благостања и да уместо ње инсталира нови тип капитализма који је допринео макимизацији интереса те класе. То другим речима значи – да није неолиберализам сам по себи био узрок неолибералног заокрета, као што се постулира у раније наведеним економским радовима, већ је послужио као идеолошки штит капиталистичкој класи у борби коју је повела за очување свог положаја.

У прилог оваквом закључку сведоче емпиријски показатељи о наглом и све убрзанијем повећању друштених неједнакости које се од средине 70-их година прошлог века опажају на светском, али и на националном плану (Castells, 2000; Dumenil & Levy, 2011). Додатну потврду представља чињеница да се неолиберална политика спроводила, и још увек спроводи, у различитим земљама с различитом доследношћу, али са истим циљем и последицама (опширније о томе видети у Харви, 2012). Све то показује да је неолиберализам служи првенствено као идеолошко оправдање за активности владајуће класе, а не као *вјерују* чијем се остварењу тежи по сваку цену. Другим речима, чак и када се одступа од начела неолиберализма, то се чини у циљу реализације интереса владајуће класе¹⁹.

¹⁹ Током мандата Џорџа Буша млађег (George Bush, jr.) донете су протекционистичке уредбе с циљем да се заштити америчка индустрија челика. То се, да подсетимо, догодило 2002. године, у време када је из САД најснажније пропаги-

Овде остаје још да одговоримо на питање ко заправо чини владајућу класу? У почетној фази развоја неолибералног капитализма још увек се могло и морало говорити о владајућим класама јер су оне биле првенствено национално организоване. До постепене трансформације националних владајућих класа у транснационалну капиталистичку класу, која се може сматрати генератором актуелне кризе, понајвише је дошло услед активности америчке капиталистичке класе.

Као што је раније поменуто у фусноти 16, пад профитабилности пословања највише је седамдесетих година погодио пословни свет у САД. Та чињеница је за последице имала: пребацивање пословања из производне у финансијску сферу у којој су већи профити; пораст незапослености и пад реалних надница ради повећања профита у реалном сектору; измештање производње у подручја и земље са нижом ценом рада с истим циљем. Но, оно што је изгледа одлучујуће утицало на даљи ток догађаја био је енорман пораст цена нафте у два наврата 1973. и 1979. године. У првом реду то је изазвало појаву огромне количине новца, такозваних петродолара, која су арапски шеици депоновали у америчке банке. Тај новац је на различите начине, а пре свега кроз кредите пласиран у многе земље Трећег и Другог (социјалистичког) света чиме је створена глобална међузависност до тада незабележених размера. Тешкоће с којима су се задужене земље суочавале при отлати дуга усмеравао их је на Међународни монетарни фонд (ММФ). Његова улога је, под покровитељством САД, редефинисана тако да је један од кључних услова додељивање финансијске помоћи био прихватање мера неолибералне економске политике од стране земље дужника. Те мере, као што показује Штиглиц (Штиглиц, 2002), нису увек имале за циљ да помогну земљама које су их прихватале. Заправо, њихов примарни циљ био је увлачење тих земаља у систем америчке доминације²⁰. Од новонастале ситуације корист су углавном имали представници америчких корпорација и финансијских институција, као и веома танак слој домицилног становништва, односно појединци – припадници пословне и политичке елите. Тако се, интересним повезивањем и удруживањем америчке и владајућих класа осталих земаља, стварала транснационална капиталистичка класа (ТНК)²¹.

рана неолиберална доктрина који такву врсту државних мера не одобрава ни под каквим изговором.

²⁰ Интересантан прилог за размивање механизма увлачења земаља у систем зависности представља књига Џона Перкинса (John Perkins) Исповест убице економија (Перкинс, 2012).

²¹ Концепт ТНК развио је Лезли Склер (Leslie Sklair) још 1991. године, касније га разрадивши и допунивши (Sklair, 1991, 2001) године. Сличан концепт пред-

Транснационална капиталистичка класа је скуп људи који имају моћ да одлучују изван и унутар националних држава. Они су покретач глобалног капитализма. Ту класу чине директори транснационалних корпорација њихови партнери у појединим државама, глобалним капитализмом и неолибералном идеологијом инспирисани високи државни чиновници, политичари и академски делатници, као и део конзумеристичке елите која средства стиче у свету шоу бизниса. Ова класа доноси системске одлуке које одржавају глобални систем у њиховом интересу. Залажу се за мере које подстичу раст капитала. Одржавају контакте на скуповима попут Светског економског форума, који се сваке године одржава у Давосу; деле сличне вредности и животни стил тако да националне разлике које постоје међу њима не представљају препреку за сарадњу јер класне интересе претпостављају националним (Sklair, 2001).

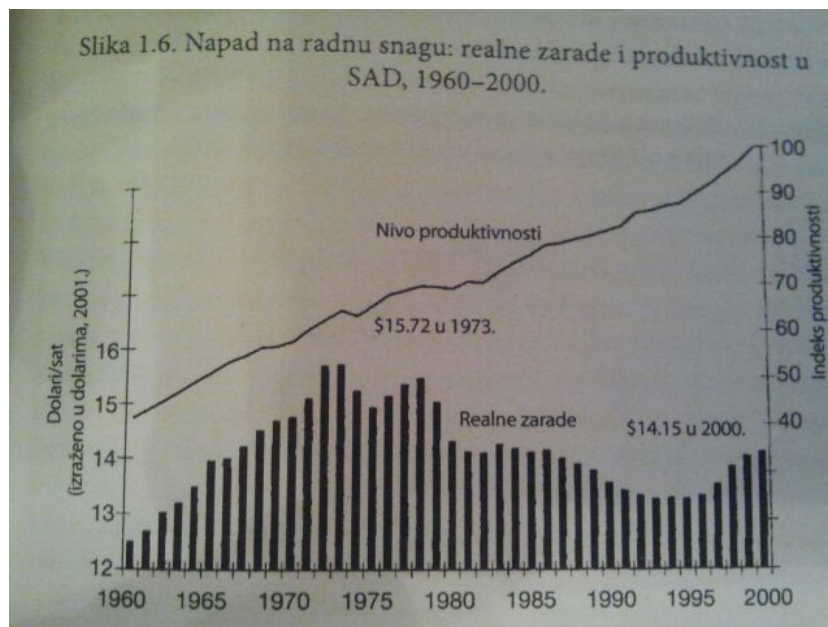
Управо транснационални карактер капиталистичке класе омогућио јој је одлучујућу предност у односу на остале категорије светског становништва, а првенствено у односу на остатке онога што је некада представљало радничку класу.²²

Снагу радничке класе развијених земаља, која је првенствено лежала у организованом синдикалном покрету, поткопале су националне владе у Великој Британији и САД. Познати су сукоби Маргарет Тачер и синдиката рудара у Великој Британији, односно Роналда Регана и синдиката контроле летења у САД у првим годинама њихових мандата. Међутим, кључну улогу у процесу дугорочног опадања зарада запослених, упркос порасту продуктивности (слика 2)²³, одиграли су процеси повезани са глобализацијом и трансформацијом радног процеса.

ставља и транснационална елита који користи Саскија Сасен (Saskia Sassen) (Sassen, 2008). Поглед на Форбсову листу 500 најбогатијих људи на свету показује да је од 1.226 милијардера на свету 445 из САД, 315 из азијских земаља, 310 из Европе, 90 из Јужне Америке и 86 из Африке и са Блиског истока.

²² Моћ транснационалног капитала огледа се у његовој глобалној организованој наспрот национално организованој моћи радника (Beck, 2005).

²³ Мада се ови подаци односе на САД, слична ситуација је и у другим развијеним земљама. Како наводи Бек: „У Немачкој су зараде предузећа од 1979. године порасле деведесет посто, а плате свега шест посто” (Beck, 1999, стр. 9).

Извор: Харви Дејвид, *Кратка историја неолиберализма*, стр. 43.

Слика 2. Реалне плате и продуктивност у САД, 1960–2000

Figure 2. Real wages and productivity in U.S., 1960–2000

Глобализација се у овој области манифестовала кроз измештање индустрије у земље са нижом ценом рада. Током осамдесетих и деведесетих година деиндустријализацију развијених земаља пратила је убрзана индустријализација такозваних „азијских тигрова”, а затим и Кине. То је оставило последице на повећање незапослености и стагнацију, или чак пад реалних зарада у развијеним земљама.

Поред тога, информационе технологије омогућиле су „организацију и ширење рада на специфичним пројектима и задацима било где у свету, у било које време”, чиме је створено, по Кастелсовим речима, виртуелно предузеће (Castells, 2000, стр. 307).

Флексибилизација радног процеса која, пре свега, подразумева одустајање од колективних уговора, запошљавање с ограниченим радним временом, рад на уговор итд, учинило је радну снагу додатно рањивом. Кастелс у том смислу примећује да „рањивост радне снаге у условима неограничене флексибилности не односи се само на неквалификоване раднике ... већ и на средње слојеве” (Castells, 2000, стр. 305).

Све наведене промене, а посебно оне у области трансформације класа и класних односа, обликовале су мизансцену која је која

је омогућила настанак глобалне кризе. Како примећује Харви, главно обележје протеклих неколико деценија била је „прерасподела, а не стварање богатства и дохотка” (Харви, 2012, стр. 203). Он то назива акумулација помоћу развлашћивања која више личи на првобитну акумулацију обележену ограђивањем пашњака који су били у јавној својини.

ЗАКЉУЧАК

Дубина актуелне кризе сведочи да она није првенствено последица поремећаја финансијских и економских токова, већ супротно – ти поремећаји су израз промењених односа у друштвеној структури развијених земаља, што се током процеса глобализације пренело на читав свет.

С обзиром на тако дубоке корене актуелне кризе њу није могуће превазићи искључиво економским мерама. Отуда и често песимистични закључци економиста везани за продубљавање и обнављање кризе.

Пад профитне стопе очигледно није могуће спречити осим по цену осиромашења све већег дела светског становништва. Прерасподела која би била базирана на некој врсти новог класног консензуса, за коју су се залажу поједини далековидији представници крупног капитала, није наишла на ширу подршку у круговима транснационалне капиталистичке класе. Уместо прерасподеле од богатих ка сиромашнима, државе су својим интервенцијама само оснажиле постојећи тренд прерасподеле од сиромашним ка богатима. Отуда не чуди податак да је као последица кризе из 2008. године у свету порастао број милијардера и њихова укупна имовина²⁴.

С друге стране, често се као предлози за излазак из кризе могу чути залагања за увођење мера на нивоу националних држава које би за циљ имале повећање конкурентности. С тим у вези, треба поново подсетити да је реч о глобалној кризи. У складу с тим, и одговор на кризу мора бити глобалан. Укупно повећање глобалне конкурентности не би довело до смањења кризе јер њен извор није везан за конкурентност и продуктивност, односно за укупну понуду робе на светском тржишту. Извор кризе су велике друштвене неједнакости које умањују агрегатну тражњу што води порасту структурне незапослености. Смањење неједнакости, међутим, није у интересу ТНК јер би то водило опадању њене укупне економске и друштвене моћи, што је и био узрок неолибералног заокрета.

²⁴ Број милијардера у свету је током 2010. године порастао за 199 у односу на претходну годину, па се тако на листи Форбса нашло 1.210 људи са имовином преко милијарду долара. Њихово укупно богатство износило је 4.500 милијарди долара, док је годину дана раније та цифра износила 3.600 милијарди долара.

Истина, поједине земље, у појединим периодима, могу побољшати своју позицију у односу на друге земље, захваљујући мерама владине политике и подизањем нивоа конкурентности,²⁵ али то не мора бити правило, нити повећање конкурентности нужно доприноси побољшању економског положаја неке земље²⁶. Стварни ефекти повећања конкурентности и ефикасности производње имају други смисао.

„У ствари говоре о ангажовању мање људи да би произвели исту количину робе или о јефтинијим улагањима. Ради се о томе да у конкуренцији између капиталиста, ефикаснији произвођач по свој прилици стиче већи профит него његов конкурент” (Волерстин, 2004, стр. 211).

То, другим речима, значи да раст профита власника капитала истовремено значи опадање прихода запоселних и њихових домаћинстава.

Такође, важно је нагласити да повећање конкурентности привреде и јачање позиције корпорација не значи нужно да корист од тога има већина становништва. Правило да без јаке привреде нема јаког друштва више не важи. Као што примећује Бек, некада се могло рећи да је за Немачку добро оно што је добро за Дојче банку, али то више није случај²⁷. Захтеви компанија који се претачу у законске норме за продужење радног стажа, на пример, никако нису у интересу грађана. Они нису ни у складу са разумним очекивањима да ће развој технологије и продуктивности довести до смањења дужине броја радних сати. Вајкања да услед демографских промена расте несразмера између радно активног и неактивног становништва делују лицемерно ако си има у виду пораст продуктивности који омоућава да један један радник данас производи многоструко више него што је то био случај пре пар деценија.

Наравно, са становишта предузећа којима је кључно мерило успешности раст профита, оваква залагања су очекивана. Међутим, са становишта које као мерило успешности узима благостање становништва отварају се другачија питања. На пример: зашто упркос расту продуктивности опадају реалне зараде запослених; зашто упр-

²⁵ Парадоксално, али посматрано из глобалне перспективе, подстицање такмичења земаља у конкурентности, чему између осталог служе индекси глобалне конкурентности, представља само један од начина промоције неолибералне политике која је главни узрок глобалне кризе.

²⁶ Успех земаља југоисточне Азије обично се истиче као позитиван пример. Но, не треба заборавити да је истовремено са растом тих економија дошло до пада економске активности у више од сто земаља.

²⁷ Током економске кризе могле су се од извршних директора америчких компанија често чути изјаве типа: Морали смо да отпустимо две хиљаде радника, али важно је да смо спасили компанију!

кос огромном технолошком напретку постоји стални притисак ка продужењу радног века запослених; зашто упркос порасту укупног глобаног бруто националног дохотка долази до повећања сиромаштва у већем делу света; зашто се за исти рад у различитим деловима света плаћа различита цена рада која не зависи од трошкова живота итд. На таква питања, нажалост неокласична економија не даје адекватне одговоре. Реч је, међутим, о друштвеним и политичким питањима од којих ће зависити исход кризе. Ти одговори се не могу представити математичким моделима јер зависе од борбе између транснационалне капиталистичке класе и група које представљају остатак друштва. Потпуно је незахвално прогнозировать ко ће у том сукобу победити, нити се могу поуздано предвидети средства која ће се у тој борби користити, али се могу назрети последице различитих исхода. Очување постојећег поретка могуће је само постепеним успостављањем неког од облика ауторитарног поретка. Промене, с друге стране, могу резултирати исходима који до сада нису историјски испробани.

ЛИТЕРАТУРА

- Arrighi, G. (2010). *The Long Twentieth Century – Money, Power and the Origins of our Times*, new updated edition. London-New York: Verso.
- Beck, U. (1999). *What is Globalization*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2005). *Моћ против моћи у доба глобализације*. Загреб: Школска књига.
- Castells, M. (1998). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000). *The End of Milenium*. Oxford: Blackwell.
- Dumenil, G. and Levi, D. (2011). *The Crisis of Neoliberalism*. Harvard: Harvard College.
- Ritzer, G. (2011). *Globalization – the Essentials*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Rus V. and Adam F. (1989). *Моћ и немоћ самоуправљања*. Загреб: Globus.
- Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalization*. New York-London: W.W. Norton&company.
- Sklair, L. (1991). *Sociology of the global system – Social changes in global perspective*. Harlow, Essex: Harvester Wheatsheaf.
- Sklair, L. (2001). *The transnational capitalist class*. Oxford: Blackwell.
- Stiglitz, E. J. (2009). *Успјех глобализације – нови кораци до праведног свијета*. Загреб: Algoritam.
- Županov, J. (1983). *Marginalije o društvenoj кризи*. Загреб: Globus.
- Багвати, Ј. (2008). *У одбрану глобализације*. Београд: Службени гласник.
- Божић, М. (2009). Деиндустријализација земаља у транзицији и њене економске последице. *Теме*, 33(2), 423-442.
- Болчић, С. (1983). *Развој и криза југословенског друштва у социолошкој перспективи*. Београд: СИЦ.
- Бурдије, П. (1999). *Сигнална светла – прилози за отпор неолибералној инвазији*. Београд: Завод за уџбенике.
- Волерстин, И. (2004). *Опадање америчке моћи*. Подгорица: ЦИД.
- Волерстин, И. (2005). *После либерализма*. Београд: Службени гласник.

- Вулетић, В., Станојевић, Д., & Вукелић, Ј. (2010). Транзиција у социолошком огледалу. У Михајловић, С. (ур.), *Домети транзиције од социјализма ка капитализму*, (стр. 327–342). Београд: ФЕС.
- Голубовић, Н. (2009). Анатомија глобалне финансијске кризе и импликације за земље централне и источне Европе. *Теме*, 33(2), 471–491.
- Грк, С. (2011). Србија и Европска унија - кризе после кризе. *Српска политичка мисао*, 32(2), 111–134.
- Душанић, Б. Ј. (2009). Доларска алхемија и казино економија. *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), 67–88.
- Катић, Н. (2009). Неолиберални корени светске економске кризе. *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), 55–66.
- Ковач, О. (2009). Узроци и могући концепти решавања светске финансијске кризе. *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), 7–24.
- Ковачевић, М. (2010). Узроци дубоке економске кризе у Србији. *Школа бизниса*, (3), 1–14 .
- Кругман, П. (2010). *Повратак економије депресије и светска криза 2008*. Београд: Хеликс.
- Митровић, Љ. (2009). Социјалдемократска алтернатива развоја – стратегија изласка из кризе и модел транзиције са социјалном одговорношћу. *Српска политичка мисао*, 26(4), 295–306
- Перкинс, Ц. (2012). *Исповести убице економија*. Београд: Плато.
- Радоњић, О. (2009). Узроци текуће глобалне финансијске кризе: магла која је успешно продата. *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), 25–54.
- Реинерт, С. Е. (2006). *Глобална економија – клако су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*. Београд: Чигоја.
- Сенет, Р. (2007). *Култура новог капитализма*. Београд: Архипелаг.
- Стиглиц, Е. Ц. (2002). *Противречности глобализације*. Београд: СБМ.
- Харви, Д. (2012). *Кратка историја неолиберализма*. Нови Сад: Медитеран.
- Цветковић, Р. (2009). Међународна финансијска тржишта – анализа неких узрока кризе. *Нова српска политичка мисао*, 17(3–4), 89–96.

Vladimir Vuletić, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Belgrade

GLOBAL ECONOMIC CRISIS: SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

As opposed to the 1980s, when domestic sociologists were actively analyzing the crisis of Yugoslav society, nowadays there are almost no domestic sociological studies concerning the global economic crisis. There are three reasons for that. First, the current crisis was initially described as a financial crisis, the analysis of which required financial knowledge that sociologists did not have. Second, prevailing “methodological nationalism” made it difficult to connect global and local levels of analysis so crisis in Serbia was generally interpreted by use of endogenous factors. Finally, sociologists became victims of a widespread belief that economy was more important than society and thus relinquished the interpretation of current events to economists.

Economic interpretations mostly described crisis as normal occurrence that occasionally affects capitalist economy. Yet, a number of critically oriented economists initiated a productive debate starting from the assumption that this was a conjunctural and not a systemic crisis. Basic assumptions of several domestic economists who significantly contributed to a more in-depth treatment of the crisis are briefly presented in this paper. Economists' efforts to analyze the crisis from a global perspective are particularly emphasized. It is pointed out that they demystified the crisis creation mechanism and identified speculative capital as generating the inflation of the global financial balloon, whose bursting caused the global crisis in the first place. In addition, the paper emphasizes their observation that a deeper cause of the crisis lies in neoliberal ideology and the greed of upper social layers.

Despite these important findings, some inconsistencies and contradictions were noticed. Accordingly, the subsequent part of the paper is aimed at overcoming these by introducing a sociological-historical approach to crisis analysis.

Thus, it is shown that the neoliberal turn came as a result of a decade-long decrease of profit rates, and also as a manifestation of pursuit of an escape from the Keynesian capitalism crisis, which threatened to create political changes, primarily in some European states. Technological innovations and cultural climate of that period acted in favor of the neoliberal turn.

The main idea of the paper is that neoliberalism was primarily used as an ideological shield of the capitalist class struggling to consolidate its shaken economic and political positions and not as a project that was to be carried out. American capitalist class led that struggle but during the process of globalization, by drawing a number of countries into its sphere of interest, it started to transform into the transnational capitalist class. This class, which includes corporate CEOs and globalized political elites in addition to owners of capital, is now united in a struggle to preserve and advance their own interest. Their success in that struggle led to increased social inequality and to real income decrease for a growing number of employees.

The depth of current crisis shows that it is not primarily a consequence of disturbed financial and economic flows but the opposite – that these disturbances imply altered relations in the social structure of developed countries, which spread to the rest of the world during the process of globalization.

The conclusion stresses the observation that crisis resolution depends on the outcome of the conflict between the transnational capitalist class and groups that represent the rest of the population.